

АНАЛІЗ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЧЕРКАСЬКОГО ТА КРОПИВНИЦЬКОГО РАЙОНІВ

В. Ю. Дубровський
аспірант

Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: viachesd@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-3208-935X>

О. С. Дем'янюк

доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН
Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: demolena@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-9853>

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) є базовим інструментом збереження біорізноманіття та екологічної стійкості як на рівні країни загалом, так і в умовах певних регіонів Центрального Придніпров'я. У роботі проведено визначення таких показників, як категорії природоохоронних територій і об'єктів, рівень заповідності, щільність природно-заповідного фонду та індекс розчленованості (інсуляризованості). Для Черкаського району характерна значна частка невеликих за площею природоохоронних об'єктів, які належать до нестійких через їхній розмір. Загалом у районі нараховується 223 об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 1 312,3921 га, при цьому середня площа становить 5,89 га, а діапазон варіює від 0,4 до 245,8692 га. У Кропивницькому районі простежується інша ситуація: кількість об'єктів менша, однак вони є помітно більшими за площею. Тут розташовано 78 об'єктів загальною площею 2 071,4346 га, а середня площа становить 26,56 га; площа окремих ділянок коливається в межах 5,0–268,1 га. Найбільша кількість об'єктів природно-заповідного фонду розташована на території Черкаської МТГ, із них загальнодержавного значення: зоологічний парк і парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва; місцевого значення: заказники — 1 ботанічний, 1 ландшафтний; пам'ятки природи — 5 ботанічних, 2 зоологічні; парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва — 28. Найбільшу кількість об'єктів природно-заповідного фонду Кропивницького району — 25 — розташовано на території Кетришівської СТГ, із них загальнодержавного значення: заказники — 1 ландшафтний; місцевого значення: заказники — 2 ботанічні, 12 ландшафтних; пам'ятки природи — 3 ботанічні, 1 геологічна, 1 комплексна; заповідні урочища — 5. Аналіз земель ПЗФ територіальних громад Черкаського та Кропивницького районів засвідчив нерівномірний розподіл об'єктів за кількістю — від повної відсутності до 40 об'єктів у Черкаському та 25 у Кропивницькому районах. Найбільші площі земель природно-заповідного фонду розташовані в Долинській МТГ (1 124,5496 га), Бобринській СТГ (5 682,61 га), Корсунь-Шевченківській МТГ (4 167,751 га) і Будищенській СТГ (3 537,02 га). Отримані показники свідчать про суттєву диференціацію просторової структури природно-заповідного фонду в межах досліджуваних районів і є важливою аналітичною основою для подальшого планування розвитку природоохоронної мережі.

Ключові слова: заповідні території, екологічна мережа, природоохоронні об'єкти, біорізноманіття, Центральне Придніпров'я, оцінка заповідності території, показник щільності, індекс (ступінь) розчленованості.

ВСТУП

Природно-заповідний фонд є важливим елементом збереження біорізноманіття, екологічної стабільності та формування екосистемних послуг, основою системи охорони природи в Україні та важливою складовою екологічної мережі. Екологічна мережа формує суцільну систему природних і штучних територій, що забезпечує підтримку біорізноманіття, збереження рідкісних і зникаючих видів, а також стабільність екосистемних процесів. В умовах антропогенного тиску на природні екосистеми завдання інтеграції об'єктів ПЗФ у національну

та регіональні екологічні мережі стає пріоритетним напрямом природоохоронної діяльності.

Законодавчо-правовим базисом для об'єктів ПЗФ є Закон України “Про природно-заповідний фонд”, який визначає створення, діяльність та режим охорони об'єктів і територій ПЗФ [1].

У Земельному кодексі України (ЗКУ) надано характеристику правового режиму земель ПЗФ [2], при цьому ця категорія є однією з найбільш цінних, що зумовлено особливими екологічними, науковими та природоохоронними функціями. Відповідно до статті 43 ЗКУ, землі

ПЗФ включають ділянки, на яких розташовано території та об'єкти ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (ППСПМ) [2]. Такі землі мають особливий режим охорони та використання, що передбачає суворе обмеження господарської діяльності.

Серед регіонів України, що мають значну природоохоронну цінність, зокрема Черкаський район Черкаської області, розташований у межах Лісостепової зони. Цей район характеризується поєднанням річкових долин, заплавл, яружно-балкових комплексів, лісових масивів та агроландшафтів. Кропивницький район Кіровоградської області вирізняється відносно невисокою часткою заповідних територій, проте високою природною репрезентативністю степових і лучно-степових ландшафтів. Степові екосистеми, що домінують у цьому районі, належать до найбільш трансформованих в Україні, тому збереження їхніх залишків у межах ПЗФ має ключове значення.

У контексті адміністративно-територіальних змін та інтенсивного антропогенного навантаження регіонального значення набуває аналіз стану ПЗФ на рівні територіальних громад (ТГ).

Мета роботи — аналіз природно-заповідного фонду Черкаського та Кропивницького районів за територіальними громадами. У межах дослідження було визначено такі ключові завдання: здійснити розподіл територій та об'єктів ПЗФ за територіальними громадами станом на 01.01.2025 р.; проаналізувати категорії природно-заповідних об'єктів за площею та кількістю; виконати розрахунки ступеня заповідності, щільності об'єктів ПЗФ на 100 км² та індексу розчленованості (інсуляризованості); визначити загрози для об'єктів ПЗФ і сформулювати пропозиції щодо розширення площі ПЗФ районів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останніми десятиліттями оцінку всесвітньої мережі охоронюваних територій проводили за різними напрямками [3; 4]. Вона враховувала не лише структуру (наприклад, охоплення видів та екорегіонів, зв'язок ПТ), але й внески (зменшення загрози, зміна антропогенного тиску, забруднення) та результати (наприклад, зміна чисельності видів, соціально-економічні вигоди). Проте необхідно проводити оцінки з урахуванням різноманітних стратегій управління, що

впроваджуються в мережі охоронюваних територій [5], для підвищення ефективності природоохоронних територій через розгляд різних базових показників антропогенного тиску [6].

Збереження біорізноманіття та сталий розвиток охоронюваних територій розглядалися в роботі W. Wang та ін. [7].

Останнім часом питання збереження природних територій в Україні набули особливого значення у зв'язку з розвитком транспортної мережі, інтенсифікацією сільського господарства та зміною водного режиму річкових систем. Це зумовлює необхідність проведення актуальних регіональних досліджень, спрямованих на оцінку стану природно-заповідного фонду та визначення шляхів його оптимізації.

Питання теорії та практики розвитку ПЗФ на території Центрального Придніпров'я (Черкаської та Кіровоградської областей) широко висвітлені в працях вітчизняних учених. Зокрема, для Черкаської області надано характеристику об'єктів ПЗФ [8–10], проведено оцінку репрезентативності природно-заповідного фонду області як основи функціонування регіональної екомережі [11], досліджено стан природно-заповідного фонду Центрального лісостепового району (у межах Черкаської та Кіровоградської областей) [12], проаналізовано природно-ресурсний потенціал як важливу складову регіональної екомережі Черкащини на території Лівобережного Придніпров'я та проведено оцінку природоохоронних територій за ландшафтно-фітоценотичними показниками для обґрунтування структурних елементів екомережі регіону дослідження [13]. Здійснено аналіз оптимізації ПЗФ Черкаської, Вінницької та Кіровоградської областей [14]. Вивчено динаміку, характеристики об'єктів та проведено моніторинг земель ПЗФ Кіровоградської області [15–19]. Проведено дослідження окремих об'єктів ПЗФ, зокрема НПП “Черкаський бір” [20], створення Чорноліського національного парку [21; 22] та орнітологічної і ботанічної цінності об'єктів ПЗФ [23–28].

Аналіз попередніх досліджень свідчить про необхідність комплексного оцінювання стану об'єктів ПЗФ для Черкаської та Кіровоградської областей у розрізі територіальних громад. Об'єктами для аналізу ПЗФ обрано Черкаський і Кропивницький райони, які є найбільшими за площею та мають адміністративні центри в містах обласного підпорядкування.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Згідно з *Екологічним паспортом Черкаської області* [29] та *Регіональною доповіддю про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області у 2024 році*

[30], станом на 01.01.2025 р. природно-заповідний фонд Черкаської області налічував 598 об'єктів ПЗФ загальною площею понад 83,1 тис. га (фактична площа — 70,5 тис. га). Показник заповідності (питома вага площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду до площі області) становив до 3,4%. Черкаський район Черкаської області утворено відповідно до Постанови Верховної Ради України № 807-ІХ від 17 липня 2020 року, з адміністративним центром у м. Черкаси. Загальна площа району становить 6878,0 км² (32,9% площі області).

У Кіровоградській області, за даними *Екологічного паспорту Кіровоградської області* [31] та *Регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Кіровоградській області у 2024 році* [32], налічується 248 територій та об'єктів ПЗФ загальною площею 102 549,6081 га, при цьому показник заповідності становить 4,17%. Кропивницький район Кіровоградської області утворено відповідно до Постанови Верховної Ради України № 807-ІХ від 17 липня 2020 року, з адміністративним центром у м. Кропивницький. Загальна площа району — 9 723,2 км² (39,5% площі області).

Для подальшого аналізу розміщення природоохоронних об'єктів у межах досліджуваних

районів проведено визначення таких показників, як категорії територій і об'єктів, рівень заповідності, щільність природно-заповідного фонду та індекс розчленованості (інсуляризованості):

- *Оцінка заповідності території* — відношення площ земельних ділянок під об'єктами ПЗФ до загальної площі території адміністративно-територіальних утворень, на яких вони розташовані.
- *Показник щільності об'єктів ПЗФ* — відношення загальної кількості природно-заповідних об'єктів до загальної площі певної території на 100 км².
- *Індекс (ступінь) розчленованості (інсуляризованості)* визначається як відношення площі відносно нестійких ПЗТ, що мають площу менше 50 га, до загальної площі району [33]. Варто зазначити, що значення індексу не завжди відповідає відсотку заповідності території. Чим вище значення індексу інсуляризованості, тим більшу роль у загальній території, що охороняється, відіграють нестійкі заповідні території, які не мають екологічної стабільності та часто є екологічно нестабільними через невелику площу.

Результати наведено в *табл. 1 і 2*.

Таблиця 1

Аналіз об'єктів ПЗФ Черкаського району за територіальними громадами

Назва ТГ	Площа ТГ (га)	Площа ПЗФ (га)	Кількість об'єктів ПЗФ	% заповідності	Щільність об'єктів ПЗФ на 100 км ²	Індекс розчленованості (інсуляризованості)
Балаклеївська СТГ	20 640	733,8	4	3,55	1,94	—
Березняківська СТГ	19 320	883,005	5	4,57	2,59	0,46
Білозірська СТГ	19 930	9,6	4	0,05	2,01	1,0
Бобрицька СТГ	39 950	5 687,61	25	14,24	6,26	0,49
Будищенська СТГ	14 880	3 537,02	7	23,77	4,70	0,48
Городищенська МТГ	36 350	269,1	13	0,74	3,58	0,48
Кам'янська МТГ	49 140	1 576,459	15	3,21	3,05	0,48
Канівська МТГ	24 670	8 793,79	27	35,65	10,94	0,47
Корсунь-Шевченківська МТГ	17 370	4 167,751	17	23,9	9,79	0,39
Леськівська СТГ	21 730	3,01	2	0,01	0,92	1,0
Ліплявська СТГ	27 940	55,4	5	0,20	1,79	1,0
Медведівська СТГ	20 830	3 530,88	15	16,95	7,20	0,47
Михайлівська СТГ	11 030	2 321,31	7	21,04	6,34	0,43
Мліївська СТГ	20 130	114,7	2	0,6	0,99	0,31
Мошнівська СТГ	46 030	1 881,23	17	4,09	3,69	0,38
Набутівська СТГ	21 780	16,0	2	0,07	0,92	1,0
Ротмістрівська СТГ	31 050	35,64	5	0,11	1,61	1,0
Руськополянська СТГ	27 400	477,23	13	1,75	4,74	0,47
Сагунівська СТГ	19 450	0	0	0	0	—
Смілянська МТГ	12 324	1 041,94	8	8,45	6,49	0,45

Закінчення таблиці 1

Назва ТГ	Площа ТГ (га)	Площа ПЗФ (га)	Кількість об'єктів ПЗФ	% заповідності	Щільність об'єктів ПЗФ на 100 км ²	Індекс розчленованості (інсуляризованості)
Степанецька СТГ	36 770	1 577,46	22	4,29	5,98	0,45
Степанківська СТГ	13 490	165,0	3	1,22	2,22	0,5
Тернівська СТГ	15 570	25,41	2	0,16	1,28	1,0
Червонослобідська СТГ	17 640	0	0	0	0	—
Черкаська МТГ	7 680	908,8692	39	11,83	50,78	0,49
Чигиринська МТГ	90 170	407,6376	9	0,45	0,99	0,29

Джерело: сформовано авторами на основі [29].

Таблиця 2

Аналіз об'єктів ПЗФ Кропивницького району за територіальними громадами

Назва ТГ	Площа ТГ (га)	Площа ПЗФ (га)	Кількість об'єктів ПЗФ	% заповідності	Щільність об'єктів ПЗФ на 100 км ²	Індекс розчленованості (інсуляризованості)
Аджамська СТГ	29 140	67,4	1	0,23	0,34	1,0
Бобринецька МТГ	19 470	103,2	2	0,53	1,02	0,46
Великосеверинівська СТГ	22 370	24,0	2	0,11	0,89	1,0
Гурівська СТГ	62 870	1 105,8	16	1,76	2,54	0,52
Дмитрівська СТГ	54 570	35,0	3	0,06	0,55	1,0
Долинська МТГ	64 960	17 124,5496	8	26,36	1,23	0,33
Знам'янська МТГ	11 310	9,8	2	0,09	1,77	1,0
Катеринівська СТГ	29 370	116,9	4	0,4	1,36	0,52
Кетрисанівська СТГ	130 180	1 019,232	25	0,78	1,92	0,36
Компаніївська СТГ	96 780	800,71	14	0,83	1,45	0,49
Кропивницька МТГ	1 050	128,3523	6	12,22	5,71	1,0
Кам'янецька СТГ	99 610	655,1	12	0,66	1,20	0,39
Олександрівська СТГ	115 530	822,24	12	0,71	1,04	0,39
Первозванівська СТГ	38 250	5,0	1	0,01	0,26	1,0
Соколівська СТГ	39 990	10,0	1	0,02	0,25	1,0
Суботцівська СТГ	53 260	3 600,9	5	6,76	0,94	0,34
Устинівська СТГ	94 160	891,1	15	0,94	1,59	0,39

Джерело: сформовано авторами на основі [31].

У Черкаському районі розташовані дрібні об'єкти (нестійкі заповідні території) площею менше 50 га: їх налічується 223, загальна площа становить 1 312,3921 га, а середня — 5,89 га, діапазон площ коливається від 0,4 до 245,8692 га.

У Кропивницькому районі нараховується 78 дрібних об'єктів загальною площею 2 071,4346 га, середня площа яких становить 26,56 га, діапазон площ — від 5,0 до 268,1 га.

Хоча така кількість дрібних об'єктів не може повною мірою забезпечити оптимальні умови для перебування флори й фауни, вони

відіграють важливу роль у збереженні біорізноманіття.

Здійснено групування територіальних громад Черкаського району за кількістю об'єктів ПЗФ: відсутні — Сагунівська СТГ, Червонослобідська СТГ; 1–5 об'єктів — Балаклівська СТГ, Білозірська СТГ, Леськівська СТГ, Ліпльавська СТГ, Мліївська СТГ, Набутівська СТГ, Ротмістрівська СТГ, Степанківська СТГ, Тернівська СТГ; 6–10 — Березняківська СТГ, Михайлівська СТГ, Смілянська МТГ, Чигиринська МТГ; 11–15 — Городищенська МТГ, Кам'янська МТГ, Медведів-

ська СТГ, Руськополянська СТГ; 16–20 — Корсунь-Шевченківська МТГ, Мошнівська СТГ; 21–25 — Бобринська СТГ, Степанецька СТГ; 36–40 об'єктів — Черкаська МТГ (рис. 1).

Найбільша кількість об'єктів ПЗФ розташована на території Черкаської МТГ. Серед них — *загальнодержавного значення*: зоологічний парк і парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва; *місцевого значення*: заказники — 1 ботанічний, 1 ландшафтний; пам'ятки природи — 5 ботанічних, 2 зоологічні; парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва — 28.

Здійснено групування територіальних громад Кропивницького району за кількістю об'єктів ПЗФ: 1–5 об'єктів — Аджамська СТГ, Бобринська МТГ, Великосевринівська СТГ, Дмитрівська СТГ, Знам'янська МТГ, Катеринівська СТГ, Первозванівська СТГ, Соколівська СТГ, Суботцівська СТГ; 6–10 — Долинська МТГ, Кропивницька МТГ; 11–16 — Гурівська СТГ, Олександрівська СТГ, Компаніївська СТГ, Кам'янецька СТГ, Устинівська СТГ; 21–25 об'єктів — Кетрисанівська СТГ (рис. 2).

Найбільша кількість об'єктів ПЗФ Кропивницького району — 25 — розташована на території Кетрисанівської СТГ. Серед них — *загальнодержавного значення*: ландшафтний заказник — 1; *місцевого значення*: заказники — 2 ботанічні, 12 ландшафтних; пам'ятки природи — 3 ботанічні, 1 геологічна, 1 комплексна; заповідні урочища — 5.

Згідно із Законом “Про природно-заповідний фонд України”, в Україні виділяють 11 ка-

тегорій ПЗФ. У Черкаському районі представлені 8 категорій, відсутні 3 (дендрологічний парк, біосферний заповідник, ботанічний сад), тоді як у Кропивницькому районі наявні 6 категорій, а 5 відсутні (природний заповідник, НПП, зоологічний парк, біосферний заповідник, ботанічний сад).

На території Черкаського району розташовані об'єкти ПЗФ: *загальнодержавного значення*: природний заповідник — 1; національний природний парк — 1; заказник — 1 ботанічний; пам'ятки природи — 1 ботанічна, 1 комплексна; зоологічний парк — 1; ППСІМ — 3; *місцевого значення*: регіональний ландшафтний парк — 1; заказники — 32 ботанічних, 10 гідрологічних, 2 ентомологічні, 7 загальнозоологічних, 1 іхтіологічний, 10 ландшафтних, 1 лісовий; пам'ятки природи — 67 ботанічних, 20 геологічних, 25 гідрологічних, 1 зоологічна, 7 комплексних; заповідні урочища — 34; ППСІМ — 39 (рис. 3).

На території Кропивницького району розташовані об'єкти ПЗФ: *загальнодержавного значення*: заказники — 5 ботанічних, 4 ландшафтні, 1 загальнозоологічний, 1 орнітологічний; пам'ятки природи — 1 комплексна, 1 гідрологічна; дендрологічний парк — 1; ППСІМ — 1; *місцевого значення*: заказники — 16 ботанічних, 2 орнітологічні, 2 зоологічні, 36 ландшафтні; пам'ятки природи — 17 ботанічних, 2 геологічні, 5 гідрологічних, 2 комплексні; заповідні урочища — 25; ППСІМ — 5 (рис. 3).

Найбільша кількість об'єктів у Черкаському районі — це пам'ятки природи (122) і заказ-

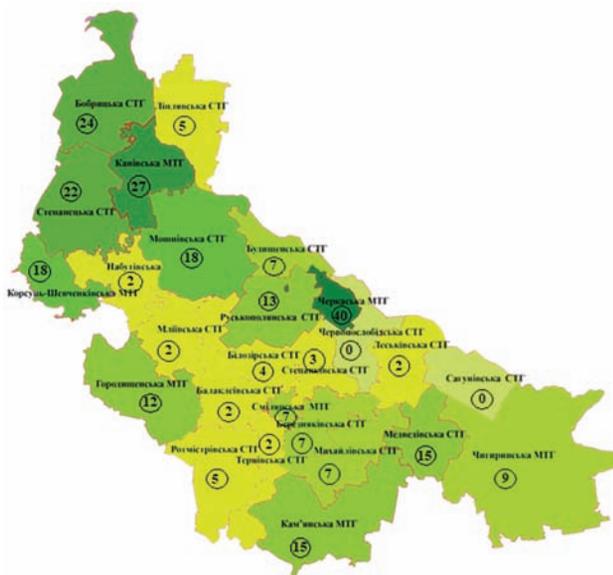

Рис. 1. Розподіл територіальних громад Черкаського району за кількістю об'єктів ПЗФ

Джерело: виконано авторами на основі [29].

Рис. 2. Розподіл територіальних громад Кропивницького району за кількістю об'єктів ПЗФ

Джерело: виконано авторами на основі [31].

Аналіз земель природно-заповідного фонду Черкаського та Кропивницького районів

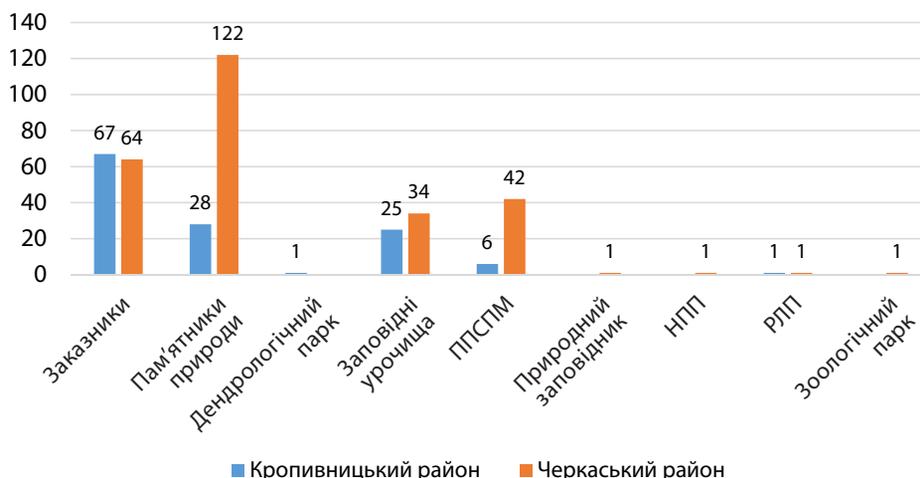

Рис. 3. Кількісний розподіл категорій об'єктів ПЗФ Кропивницького та Черкаського районів
Джерело: виконано авторами на основі [29; 31].

ники (64), тоді як у Кропивницькому — заказники (67).

У 2023 році громадською організацією “Українська природоохоронна група” проведено наукові дослідження з метою створення НПП “Чорнолісько-Боковенківський” на території Знам'янської МТГ, Суботцівської СТГ, Олександрівської СТГ, Дмитрівської СТГ, Долинської МТГ та Гурівської СТГ Кропивницького району Кіровоградської області на загальній площі 28 074,5 га, із яких 14 969,37 га вже входять до існуючих об'єктів ПЗФ.

Результати групування за відсотком заповідності в Черкаському районі: відсутні об'єкти ПЗФ — Сагунівська СТГ, Червонослобідська СТГ; 0,01–1,0% — Білозірська СТГ, Городищенська МТГ, Леськівська СТГ, Ліпльавська СТГ, Млівська СТГ, Набутівська СТГ, Ротмістрівська СТГ, Тернівська СТГ, Чигиринська МТГ; 1,11–5,0 — Балаклеївська СТГ, Березняківська СТГ, Кам'янська МТГ, Мошнівська СТГ, Руськополянська СТГ, Степанецька СТГ, Степанківська СТГ; 5,1–10,0 — Смілянська МТГ; 10,1–15,0 — Бобринська СТГ, Черкаська МТГ; 15,1–20,0 — Медведівська СТГ; 20,1–25,0 — Будищенська СТГ, Корсунь-Шевченківська МТГ, Михайлівська СТГ; 35,1–40,0% — Канівська МТГ (рис. 4).

Найбільша кількість територіальних громад Черкаського району — 10 — має відсоток заповідності в межах 0,01–1,0. Найбільший відсоток заповідності спостерігається в Канівській МТГ — 35,65, проте є громади, де відсутні об'єкти ПЗФ.

Результати групування за відсотком заповідності на території Кропивницького району: 0,01–1,0% — Аджамська СТГ, Бобринецька МТГ, Великосєверинівська СТГ, Дмитрівська СТГ, Знам'янська МТГ, Катеринівська СТГ, Кетрисанівська СТГ, Компаніївська СТГ, Кам'янецька СТГ, Олександрівська СТГ, Первозванівська СТГ, Соколівська СТГ, Устинівська СТГ; 1,11–5,0 — Гурівська СТГ; 5,11–10,0 — Суботцівська СТГ; 10,1–20,0 — Кропивницька МТГ; 20,1–30,0% — Долинська МТГ (рис. 5).

Найбільша кількість територіальних громад із відсотком заповідності у межах 0,01–1,0 становить 9 у Черкаському та 13 у Кропивницькому районах, тоді як максимальний від-

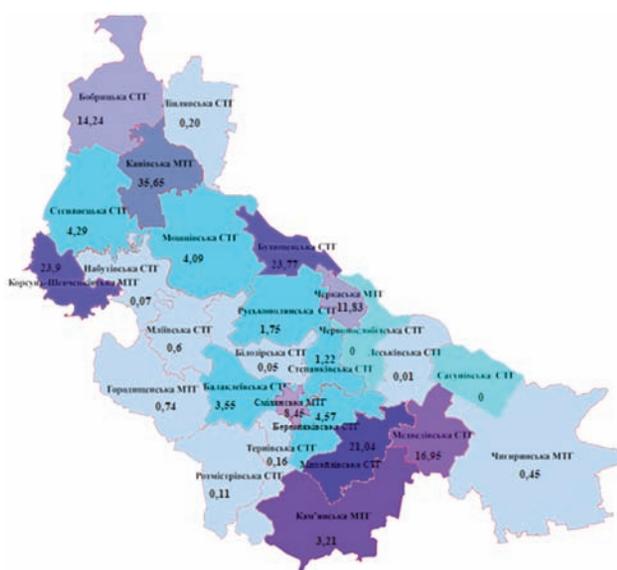

Рис. 4. Розподіл територіальних громад Черкаського району за відсотком заповідності
Джерело: виконано авторами на основі [29].

соток заповідності зафіксовано в Долинській МТГ — 26,36.

Станом на 01.01.2025 р. в Україні відсоток заповідності становив 6,94.

Відповідно до Стратегії збереження біорізноманіття, Україна до 2030 року має збільшити площу природно-заповідного фонду до 30% від загальної площі країни [34]. Наразі цей показник становить лише приблизно 1/5 необхідного. Згідно з Державною стратегією сталого розвитку, до 2030 року Україна має збільшити площу земель природно-заповідного фонду та досягти рівня заповідності 15% [35].

ВИСНОВКИ

На регіональному рівні природно-заповідний фонд формує важливі природні каркаси, які забезпечують стабільність екосистем і підтримують екологічні зв'язки між ландшафтами.

Аналіз земель ПЗФ територіальних громад досліджених районів у межах Центрального Придніпров'я показав нерівномірний розподіл об'єктів за кількістю — від повної відсутності до 40 об'єктів у Черкаському та до 25 об'єктів у Кропивницькому районах. Найбільші площі земель ПЗФ розташовані в Долинській МТГ (17 124,5496 га), Бобринській СТГ (5 687,61 га), Корсунь-Шевченківській МТГ (4 167,751 га) і Будищенській СТГ (3 537,02 га).

Проведений аналіз свідчить, що ПЗФ Черкаського та Кропивницького районів виконують ключову роль у збереженні біорізноманіття та підтриманні екологічної стійкості регіону. Водночас надмірне антропогенне навантаження,

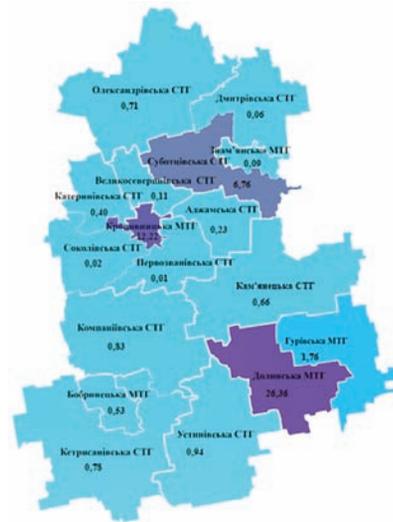

Рис. 5. Розподіл територіальних громад Кропивницького району за відсотком заповідності

Джерело: виконано авторами на основі [31].

зокрема розорювання земель, меліорація та вирубування лісів, призводить до деградації природних комплексів. Особливої уваги потребують болотні та заплавні екосистеми, які протягом останніх десятиліть зазнають гідрологічних трансформацій, а також степові екосистеми.

Дослідження підтверджує необхідність проведення заходів щодо збільшення площ малих об'єктів і підвищення зв'язності ПЗФ у Черкаському та Кропивницькому районах для зниження індексу розчленованості й посилення його ролі в регіональній екологічній мережі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 10.08.2025).
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 10.08.2025).
3. Maxwell S. L., Cazalis V., Dudley N. et al. Area-based conservation in the twenty-first century. *Nature*. 2020. Vol. 586. P. 217–227. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41586-020-2773-z>
4. Rodrigues A. S. L., Cazalis V. The multifaceted challenge of evaluating protected area effectiveness. *Nature Communications*. 2020. Vol. 11. 5147. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41467-020-18989-2>
5. Ruppert V., Navarro L. M., Jones Y. et al. The global distribution of protected areas management strategies and their complementarity for biodiversity conservation. *Biological Conservation*. 2021. Vol. 256. 109014. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2021.109014>
6. Feng C.-T., Cao M., Liu F.-Z. et al. Improving protected area effectiveness through consideration of different human-pressure baselines. *Conservation Biology*. 2022. Vol. 36, iss. 4. e13887. DOI: <https://doi.org/10.1111/cobi.13887>
7. Wang W., Russo I.-R., Sang W. et al. Editorial: Biodiversity conservation and sustainable development of protected areas. *Frontiers in Ecology and Evolution*. 2024. Vol. 12. 1454366. DOI: <https://doi.org/10.3389/978-2-8325-5182-0>
8. Гончар О. Ф., Бойко О. В., Гавриш О. М., Осокіна Т. Г. Природно-заповідні території Черкащини. *Scientific Collection "Interconf"*. 2022. № 96. С. 801–811. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/18268> (дата звернення: 10.08.2025).
9. Башенко М. І., Гончар О. Ф. Стан природно-заповідного фонду Черкаської області та формування регіональної схеми екологічної мережі. *Пріоритети збалансованого (сталого) розвитку України: матеріали Українського екологічного конгресу (27–28 жовт. 2008 р.)*. Том. 2, вип. 2. С. 289–295.
10. Заповідна Черкащина / за заг. ред. М. Г. Чорного. Черкаси: Брама, 2012. 200 с.

11. Конякін С. М. Оцінка репрезентативності природно-заповідного фонду Черкаської області як основи функціонування регіональної екомережі. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Сер.: Географічні науки*. 2012. Вип. 614–615. С. 58–65.
12. Конякін С. М. Сучасний стан природно-заповідного фонду Центрального лісостепового району (в межах Черкаської та Кіровоградської областей). *Людина та довкілля. Проблеми неоекології. Сер.: Географічні науки*. 2009. С. 86–91.
13. Конякін С. М., Чемерис І. А. Ландшафтно-фітоценотична репрезентативність регіональної екомережі Черкащини на території Лівобережного Придніпров'я. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2013. № 1–2. С. 33–41.
14. Куземко А. А. Перспективи оптимізації природно-заповідного фонду Черкаської, Вінницької та Кіровоградської областей. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету. Серія: Екологія. Біологічні науки*. 2008. № 5 (63). С. 135–142.
15. Заповідні куточки Кіровоградської землі / за заг. ред. Т. Л. Андрієнко. Київ: Арктур-А, 1999. 240 с.
16. Мирза-Сіденко В., Маслово Н. Природно-заповідний фонд Кіровоградської області: історія формування, сучасний стан, тенденції розвитку. *Раціональне природокористування і охорона природи. Наукові записки*. 2018. № 2. С. 198–206.
17. Дубровський В. Ю. Моніторинг земель природно-заповідного фонду Кіровоградської області. *Функціонування об'єктів природно-заповідного фонду України в умовах воєнного стану: шляхи відновлення та розвитку: збірка матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 лип. 2024 р.)*. Київ, 2024. С. 54–57.
18. Mikhno P. V., Kyselov Y. O., Bakharev V. S. et al. Nature reserve fund condition within Kirovohrad oblast in relation to regional development objectives. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2024. Vol. 3. P. 531–543. DOI: <https://doi.org/10.15421/112449>
19. Кириленко Т. М., Міхно П. Б. Аналіз структури природно-заповідного фонду Кіровоградської області. *Актуальні проблеми життєдіяльності суспільства: матеріали XXX Міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 квітня 2023 р.)*. Кременчук: КрНУ, 2023. С. 367–369. DOI: <https://doi.org/10.32782/2222-5099.2023.12.6>
20. Гайова Ю. Ю. Національний природний парк “Черкаський бір” — осередок збереження біорізноманіття Середнього Придніпров'я. *Збалансований (сталій) розвиток України — пріоритет національної політики: матеріали Всеукр. наук. конф. (26 жовтня 2010 р.)*. Київ, 2010. С. 168–171.
21. Гелевера О., Пістоль Я. Передумови створення Чорноліського національного природного парку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Географія*. 2020. № 2 (49). С. 211–219.
22. Мирза-Сіденко В. Чорний ліс як одна з найважливіших ботанічних територій в Україні. *Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу (Кропивницький, 01 березня 2018 р.)*. Кропивницький-Харків: ФОП Озеров Г. В, 2018. С. 29–34.
23. Мирза-Сіденко В. М. Флора і рослинність Добровеличківсько-Олександрівського геоботанічного округу та їх созологічне значення: автореф. дис. ... канд. біол. наук: 03.00.05. Київ, 2003. 20 с.
24. Мирза-Сіденко В. М. Флора і рослинність Південного Правобережного Лісостепу на межиріччі Дніпра — Синюхи. Кіровоград, 2006. С. 132.
25. Шевцов А. О. Сучасний стан орнітофауни ландшафтного заказника “Бандурівські плавні”. *Екологічні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення: матеріали II Регіон. наук.-практ. конф. (21 квітня 2016 р.)*. Кіровоград: КОД, 2016. С. 22–27.
26. Баранець М. О. Флора басейну р. Інгулець: сучасний стан, аутсозологічна оцінка: дис. ... канд. біол. наук: 03.00.05. Київ, 2021. 229 с.
27. Бармак І. М. Раритетна компонента флори Синюхо-Інгулецького степового межиріччя (в межах Кіровоградщини): популяційні та созологічні аспекти: дис. ... канд. біол. наук: 03.00.05. Київ, 2013. 315 с.
28. Кучеревський В. В., Баранець М. О., Ткачов С. В. Наукове обґрунтування щодо створення ландшафтного заказника місцевого значення “Балка Очеретяна”. *VI-й відкритий з'їзд фітобіологів Причорномор'я: зб. тез доп. (Херсон — Лазурне, 19 травня 2015 р.)*. Херсон: ХДУ, 2015. С. 60–62.
29. Екологічний паспорт Черкаської області. Черкаси, 2025. 259 с.
30. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області у 2024 році. Черкаси, 2025. 244 с.
31. Екологічний паспорт Кіровоградської області. Кропивницький, 2025. 181 с.
32. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Кіровоградській області у 2024 році. Кропивницький, 2025. 295 с.
33. Злобін Ю. А., Панченко С. М., Скляр В. Г. Оцінка природно-заповідного фонду Сумської області. *Заповідна справа на межі тисячоліть (сучасний стан, проблеми і стратегія розвитку): матеріали Всеукраїнської загальногеографічної та науково-практичної конференції, присвяченої виконанню Державної програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні “Заповідники”*. Канів, 1999. С. 51–54.
34. EU Biodiversity Strategy for 2030. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590574123338&uri=CELEX:52020DC0380> (accessed: 01.10.2025).
35. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 16. Ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 20.10.2025).

ANALYSIS OF THE LANDS OF THE NATURE RESERVE FUND OF THE CHERKASY AND KROPYVNYTSKYI DISTRICTS

Dubrovskiy V.

Postgraduate Student

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: viachesd@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-3208-935X>

Demyanyuk O.

Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Corresponding Member of NAAS
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: demolena@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-9853>

The nature reserve fund is a fundamental instrument for conserving biodiversity and ensuring ecological stability both at the national level and within specific regions of the Central Dnipro area. This study assesses key indicators, including the categories of protected areas and sites, the level of protected land, the density of the nature reserve fund, and the fragmentation (insularization) index. Cherkasy district is characterized by a substantial proportion of small-area protected sites, which are considered unstable due to their limited size. In total, the district comprises 223 nature reserve fund sites with a combined area of 1,312.3921 ha; the average site area is 5.89 ha, with values ranging from 0.4 to 245.8692 ha. A different pattern is observed in Kropyvnytskyi district, where the number of sites is lower, but their areas are significantly larger. The district contains 78 sites with a total area of 2,071.4346 ha, and an average area of 26.56 ha; individual sites range from 5.0 to 268.1 ha. The highest number of nature reserve fund sites is located within the Cherkasy territorial community. These include sites of national significance — a zoological park and a park-monument of landscape gardening — and sites of local significance: reserves (one botanical and one landscape), natural monuments (five botanical and two zoological), and parks-monuments of landscape gardening (28). Within Kropyvnytskyi district, the largest number of nature reserve fund sites (25) is concentrated in the Ketrysanivska rural territorial community. Among them, sites of national significance include one landscape reserve, while sites of local significance comprise reserves (two botanical and twelve landscape), natural monuments (three botanical, one geological, and one complex), and five protected tracts. An analysis of nature reserve fund lands within the territorial communities of Cherkasy and Kropyvnytskyi districts revealed an uneven distribution of sites by number, ranging from a complete absence to 40 sites in Cherkasy district and up to 25 sites in Kropyvnytskyi district. The largest areas of nature reserve fund lands are located within the Dolynska urban territorial community (17,124.5496 ha), the Bobrytska rural territorial community (5,682.61 ha), the Korsun-Shevchenkivska urban territorial community (4,167.751 ha), and the Budyshchenska rural territorial community (3,537.02 ha). The obtained indicators demonstrate a pronounced differentiation in the spatial structure of the nature reserve fund within the studied districts and provide an important analytical basis for further planning and development of the protected area network.

Keywords: protected areas, ecological network, nature conservation sites, biodiversity, Central Dnipro region, assessment of protected land, density indicator, fragmentation (degree of insularization) index.

REFERENCES

1. Law of Ukraine No. 2456-XII “On the Nature Reserve Fund of Ukraine”. (1992, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
2. Land Code of Ukraine. (2001, October). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Maxwell, S. L., Cazalis, V., Dudley, N., Hoffmann, M., Rodrigues, A. S. L., Stolton, S., ... Watson, J. E. M. (2020). Area-based conservation in the twenty-first century. *Nature*, 586, 217–227. doi: 10.1038/s41586-020-2773-z
4. Rodrigues, A. S. L., & Cazalis, V. (2020). The multifaceted challenge of evaluating protected area effectiveness. *Nature Communications*, 11, article number 5147. doi: 10.1038/s41467-020-18989-2
5. Ruppert, V., Navarro, L. M., Jones, Y., Wolf, F., Le Moguédec, G., & Réjou-Méchain, M. (2021). The global distribution of protected areas management strategies and their complementarity for biodiversity conservation. *Biological Conservation*, 256, 109014. doi: 10.1016/j.biocon.2021.109014
6. Feng, C.-T., Cao, M., Liu, F.-Z., Zhou, Y., Du, J.-H., Zhang, L.-B., ... Wang, W. (2022). Improving protected area effectiveness through consideration of different human-pressure baselines. *Conservation Biology*, 36(4), e13887. doi: 10.1111/cobi.13887
7. Wang, W., Ma, T., Russo, I.-R., Sang, W., & Li, B. V. (2024). Editorial: Biodiversity conservation and sustainable development of protected areas. *Frontiers in Ecology and Evolution*, 12, article number 1454366. doi: 10.3389/978-2-8325-5182-0
8. Honchar, O. F., Boiko, O. V., Havrysh, O. M., & Osokina, T. H. (2022). Protected areas of Cherkasy region. *Scientific Collection “Interconf”*, 96, 801–811. Retrieved from <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/18268>
9. Bashchenko, M. I., & Honchar, O. F. (2008). State of the nature reserve fund of the Cherkasy region and formation of the regional ecological network scheme. In *Priorities of balanced (sustainable) development of Ukraine: Materials of the Ukrainian ecological congress* (Vol. 2, iss. 2, pp. 289–295).
10. Chornyi, M. H. (Ed.). (2012). *Protected Cherkasy region*. Cherkasy: Brama.

11. Koniakin, S. M. (2012). Assessment of representativeness of the nature reserve fund of Cherkasy region as a basis for the functioning of the regional ecological network. *Scientific Bulletin of Chernivtsi National University. Series: Geographical Sciences*, 614–615, 58–65.
12. Koniakin, S. M. (2009). Current state of the nature reserve fund of the Central Forest-Steppe region (within Cherkasy and Kirovohrad regions). *Human and Environment. Problems of Neoecology. Series: Geographical Sciences*, 86–91.
13. Koniakin, S. M., & Chemerys, I. A. (2013). Landscape-phytocoenotic representativeness of the regional ecological network of Cherkasy region in the Left-Bank Dnipro area. *Human and Environment. Problems of Neoecology*, 1–2, 33–41.
14. Kuzemko, A. A. (2008). Prospects for optimizing the nature reserve fund of Cherkasy, Vinnytsia, and Kirovohrad regions. *Collection of Scientific Works of Poltava State Pedagogical University. Series: Ecology. Biological Sciences*, 5(63), 135–142.
15. Andriienko, T. L. (Ed.). (1999). Protected corners of Kirovohrad land. Kyiv: Arktur-A.
16. Myrza-Sidenko, V., & Maslova, N. (2018). Nature reserve fund of Kirovohrad region: History of formation, current state, development trends. *Rational Nature Management and Environmental Protection. Scientific Notes*, 2, 198–206.
17. Dubrovskiy, V. Yu. (2024). Monitoring of lands of the nature reserve fund of Kirovohrad region. In *Functioning of the nature reserve fund of Ukraine under martial law: Ways of restoration and development: Collection of materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference* (pp. 54–57). Kyiv.
18. Mikhno, P. B., Kyselov, Y. O., Bakharev, V. S., Halchenko, N. P., Shelkovska, I. M., & Kozar, V. I. (2024). Nature reserve fund condition within Kirovohrad oblast in relation to regional development objectives. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 3, 531–543. doi: 10.15421/112449
19. Kyrylenko, T. M., & Mikhno, P. B. (2023). Analysis of the structure of the nature reserve fund of Kirovohrad region. In *Actual problems of society's life: Materials of the XXX international scientific-practical conference* (pp. 367–369). Kremenchuk: Kremenchuk National University. doi: 10.32782/2222-5099.2023.12.6
20. Haiova, Yu. Yu. (2010). National Nature Park “Cherkaskyi Bir” — A center for biodiversity conservation in the Middle Dnipro region. In *Balanced (sustainable) development of Ukraine — A priority of national policy: Materials of the All-Ukrainian scientific conference* (pp. 168–171). Kyiv.
21. Helevera, O., & Pistol, Ya. (2020). Prerequisites for the creation of the Chornolysh National Nature Park. *Scientific Notes of the Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University. Ser.: Geography*, 2(49), 211–219.
22. Myrza-Sidenko, V. (2018). Chornyi Lis as one of the most important botanical territories in Ukraine. In *Chornolissia of the Upper Inhul: Value, problems, perspectives: Materials of the round table* (pp. 29–34). Kropyvnytskyi—Kharkiv: FOP Ozerov H. V.
23. Myrza-Sidenko, V. M. (2003). *Flora and vegetation of the Dobrovelychkyvsko-Oleksandrivskiy geobotanical district and their zoozoological significance* (Candidate dissertation abstract, Institute of Botany of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
24. Myrza-Sidenko, V. M. (2006). *Flora and vegetation of the Southern Right-Bank Forest-Steppe in the interfluvium of the Dnipro — Syniukha*. Kirovohrad.
25. Shevtsov, A. O. (2016). Current state of the avifauna of the Bandurivski Plavni landscape reserve. In *Ecological problems of the present and ways to solve them: Materials of the II regional scientific-practical conference* (pp. 22–27). Kirovohrad: KOD.
26. Baranets, M. O. (2021). *Flora of the Inhulets River basin: Current state, autozoological assessment* (Candidate's dissertation, National Botanical Garden named after M. M. Hryshko of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
27. Barmak, I. M. (2013). *The rare component of the flora of the Synyukha-Inhulets steppe interfluvium (within Kirovohrad region): Population and zoozoological aspects* (Candidate's dissertation, National Botanical Garden named after M. M. Hryshko of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv).
28. Kucherevskiy, V. V., Baranets, M. O., & Tkachov, S. V. (2015). Scientific substantiation for the creation of the local landscape reserve “Balka Ocheretiana”. In *VI open congress of phytobiologists of the Black Sea region: Collection of abstracts* (pp. 60–62). Kherson: KSU.
29. Ecological passport of Cherkasy region. (2025). Cherkasy.
30. Regional report on the state of the environment in Cherkasy region in 2024. (2025). Cherkasy.
31. Ecological passport of Kirovohrad region. (2025). Kropyvnytskyi.
32. Regional report on the state of the environment in Kirovohrad region in 2024. (2025). Kropyvnytskyi.
33. Zlobin, Y. A., Panchenko, S. M., & Skliar, V. H. (1999). Assessment of the nature reserve fund of Sumy region. In *Reserved affairs at the turn of the millennium (Current state, problems and development strategy): Proceedings of the All-Ukrainian general-theoretical and scientific-practical conference dedicated to the implementation of the State Program for the prospective development of reserved affairs in Ukraine “Reserves”* (pp. 51–54). Kaniv.
34. European Commission. (2020). EU Biodiversity Strategy for 2030. Retrieved from https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversitystrategy-2030_en
35. Law of Ukraine No. 2697-VIII “On the Main Principles (Strategy) of State Environmental Policy of Ukraine until 2030”. (2019, February). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДУБРОВСЬКИЙ В'ячеслав Юрійович — аспірант, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: viachesd@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-3208-935X>).

ДЕМ'ЯНЮК Олена Сергіївна — доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН, заступник директора з наукової роботи, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: demolena@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-9853>).